

kutsalsız yollar: dünyevîleşme örneği -kur'ân-ı kerîm bağlamında-

M. ENES TOPGÜL

"Tarihin süreksiz, kopuk, parçalanıp gitmiş anlarını ve evrelerini birleştiren bir bütünlük vardır: Doğa üzerindeki denetimle başlayıp insanlar üzerindeki tahakkümle devam eden ve sonunda insanın iç doğasını denetim altına almaya yönelik bir çabanın getirdiği bir bütünlüktür bu. Vahşetten insanca bir hayata giden bir evrensel tarih yoktur ama sapandan megaton bombaya ulaşan bir tarihin olduğu söylenebilir..."

(Max Horkheimer)

"Dünyada ve insanlık tarihinin hiçbir döneminde şiddet, eşitsizlik, dışlama, açlık ve dolayısıyla iktisadi tahakküm bu kadar çok sayıda insanı olumsuz etkilememiştir."

(Jacques Derrida)

Giriş

Kutsalsız yolların garip yolcusu insan... Sürekli olarak ilerleme, gelişme vb. ideallerle yola koyulan, vardığı son noktada ise hala ve her haliyle 'beşer' olan ya da her haliyle olması gereken konumu unutmayı tabiat haline getiren insan.¹

İlerlemenin maddî olanla, gelişmenin elle tutulabilir, gözle görülebilir olanla aynileştirilmesi ciddi bir hataydı. Çünkü insan, sadece maddî olandan oluşmuyor, yalnızca maddeye dayalı bir hayat sürmüyordu. Aydınlanma özelinden yola çıkılacak olsa bile -ki insanın kutsalla olan çatışması ve onu dışlama çabaları en iyimser deyişle Eski Yunan'a, dolayısıyla Eski Mısır'a kadar götürülebilir- yatırımı sadece maddî olana yapmanın insanlığa nelere mal olduğunu görmemek için oldukça duyarsız (!) olmak gerek. Tamam; hayatı kolaylaştırmak, daha hızlı ve konforlu yaşam standartları sunmak, dün-

yanın -sözüm ona- nimetlerinden daha fazla istifade etmek, kâinatı biraz daha çözümlenmeye adım atmak vs. güzel şeyler. Ancak atlanan önemli bir şey var: Sürekli olarak insanın dışındaki dünya anlamlandırılmaya ve tanımlanmaya çalışılırken, insanın -insan olması hasebiyle- sahip olduğu erdemler, duygular, inançlar ısrarla görmezden gelinmekte, bunun sonucunda insanın özü ile kendisinin dışındaki âlem iki ayrı birim olarak kategorize edilmekteydi. Birbirine indirgenme imkânı her geçen gün ortadan kaldırılan bu kategoriler ise, insan kişiliğinden başlayarak bütün bir hayatın özü ve işlevleriyle dağınık bir hal almasına sebep oldu. Şuan dağılan yaşantılar ise, insanlık için makul çözümler üretmek bir yana sorunları daha da artırıyor, yeryüzünün olumsuzluklarının giderilmesi için adım at(a)mıyor.

Tarihin sürekli gelişim gösterdiği yolundaki tezlerin sağlıklı olup olmadığı elbette ki tartışılmalı ve tartışıldı da. Gerçekten insan ilk başta ilkeldi, zamanın geçmesi ve devirlerin ilerlemesi ile mi bugünkü halini aldı? Çizgisel tarih anlayışının savunduğu bu tez, enteresan bir şekilde ideolojiler devri olarak anılan 19. yüzyıl ile kol kola ilerlemekteydi. Yani maddî olan ile gelişmeyi aynılaştırma mecburi olarak bu sonucu ortaya çıkarmıştı; eskiden insan tabiata şimdiki gibi hükmedemiyordu, dünya -genel bir kabulle- artık büyük bir köy oldu, hayat kolaylaştı, her şey ucuz (elde yapılan üretime nazaran kalitesiz ve bereketsiz denilemiyor maalesef) hale geldi, imkânlar genişledi, teknoloji ilerledi vs. Bunların sonucunda ister istemez insanın içinden şöyle demek geliyor: Vay be amma da ilerlemişiz! Yani tüketim toplumu olundukça ilerlendiği kabul ediliyor, medeni olmak/modernleşmek (ki, Batı açısından bu, aslında daha fazla tüketmek, "tüketimde modernleşmek"² demektir), üretim ve tüketim mengenesine sıkıştırılıyordu. Sonuçta ise hammadde-pazar trafiği arasına hapsedilen insanlık, tarihin en son zaman diliminde (!) yaşadığının zorla farkına varırılıyor ve tarihin her anlamda en üstün seviyesinde olduğuna inandırılıyordu.

Bu ameliye yapılırken sadece madde üzerine çullanıldığını söylersek aslında tam anlamıyla gerçeği ifade etmemiş oluruz. Her türlü fiilin arkasında mutlaka onu şekillendiren bir tasavvur ve düşünce dünyası bulunmaktadır. Bu anlamda, insanı gerçekten mevcutlar arasındaki "en iyi"yi yaşadığına

inandırmak ciddi bir problemdi. Çünkü insanlık tarih boyunca her türlü işinin meşruiyetini dinden almıştı. *Modern çağ ise, insanı kutsalsız yolların tam ortasında bırakıyordu.* Onun elinden din olgusunu çekip alırken, yerine ideolojileri armağan ediyor ve bunlarla her anlamda tatmin bulmasını salık veriyordu. Yani artık insan aydınlanmıştı. Kant'ın deyişiyle "*ergin olmayış durumundan*"³ kurtulmuştu ve kendisini ve çevresini, kendisinden yola çıkarak tanımlayacak kapasiteyi elde etmişti (daha sonraları iyice belirginleşecek olan, "*dinden uzaklaşılırdıkça*

Sürekli olarak insanın dışındaki dünya anlamlandırılmaya ve tanımlanmaya çalışılırken, insanın -insan olması hasebiyle- sahip olduğu erdemler, duygular, inançlar ısrarla görmezden gelinmekte, bunun sonucunda insanın özü ile kendisinin dışındaki âlem iki ayrı birim olarak kategorize edilmekteydi.

daha ileriye gidileceği" şeklindeki tarihsel yanılı da buradan mülhem olsa gerek). Ne de olsa insan, tarihin sonunda ve çizgisel tarih anlayışına göre en iyi devrinde yaşıyordu. Ancak insanın özgürce⁴ (?) hareket etme problemi vardı. Yüzyıllardır süregelen alışkanlığını bırakacak ve kendine atıfla âleme hükmedecekti. Bu, yıllarca alçılar içinde kalıp da, alçıdan kurtulunca hemen maraton koşması istenen yarışçının durumu ile aynıydı. İnsanoğlunun hareketini kolaylaştırmak için bazı ilaçlar piyasaya sürmek gerekiyordu. İşte sekülerizm de bunlardan, bu kutsalsız yollardan biriydi.

Çalışmaya konu teşkil eden sekülerizmin kökü olan "*saeculum*" teriminin, Latince zaman ve mekân çağrışımlarını birlikte veren bir anlamı vardır. "*Zaman*" onun şimdi, hazır oluşunu; "*mekân*" ise, dünyada ve dünyevî oluşunu göstermektedir.⁵ Toplumun ve kültürün dinî talimden kurtarılması ve metafizik dünya algılarının ortadan kaldırılması,⁶ başka bir deyişle dinî düşünce, uygulama, inanç ve kuralların toplumsal anlam ve önemini yitirmesi süreci⁷ olarak algılanabilecek olan sekülerizmin tarihini, Batı'daki seyri içerisinde takip etmek pek çok şeyi anlamak için izlenebilecek bir yol/yöntemdir. Ancak kabul edilmesi gerekir ki, insanın olduğu yerde bu eğilim her zaman olmuştur. Doğruları ve

yanlırları ile örtük bir referans sistemine sahip olan insan, her zaman kutsalın dışında bir şeylere kapılmış, görmesi gerekeni ötelemiş, görmemesi gerekeni öncelemiş, şimdi ve buradayı, hızı ve hazza yaşamak için manevî olanı öldürmeye, maddî olanı yüceltmeye eğilim duymuştur.

Allah'ın tarihe müdahalelerini incelemek yani vahyin geliş zamanlarını ve zeminlerini iyi tespit etmek, bu kavramın, sürekli kendisine atıf yapılan bir zihin kodu olarak insanlığın yaşamında her zaman makes bulduğunu rahatlıkla gösterecektir. Tabii ki şu gözden kaçırılmamalıdır: Tarihsel bağlam, sosyal bir zemin ve inanç/kültür/coğrafya vb. unsurlarla şekillenen herhangi bir kavramı, ait olmadığı bir zaman dilimini vasıflandırırken kullanmak,

Geleneksel toplumdan sanayi toplumuna geçişe paralel olarak en kaba tanımıyla dünyevî diye tanımlayabileceğimiz modern dünya görüşünün dinsel öğretinin yerini alma süreci⁹ olan sekülerleşmenin çağrıştırdığı temel unsurlar; akla önem verme, şimdi ile ilgili olma/hazza önceleme, din-dünya ayrımı, kutsala atıfsızlık olarak belirlenebilir.

en azından o kavrama yapılan bir haksızlıktır. Daha ileri kerte de ise, anlaşılacak istenen şeyin dışında, olumsuz sonuçlar doğurabilecek bir kargaşaya yol açacaktır bu durum. O yüzden bu rezervler korunarak konuya yaklaşmak zorunlu görülmelidir.⁸

Geleneksel toplumdan sanayi toplumuna geçişe paralel olarak en kaba tanımıyla dünyevî diye tanımlayabileceğimiz modern dünya görüşünün dinsel öğretinin yerini alma süreci⁹ olan sekülerleşmenin çağrıştırdığı temel unsurlar; *akla önem verme, şimdi ile ilgili olma/hazza önceleme, din-dünya ayrımı, kutsala atıfsızlık* olarak belirlenebilir. Din-dünya ayrımı bizim nezdimizde çok fazla bir şey ifade etmese de (çünkü bizim düşünce geleneğimizde kilise, burjuva, sınıf çatışması vb. yok ve inandığımız din, dünya ile oldukça ilgili¹⁰) Batı dünyası için kavranılması elzem bir olgudur. Yine, o dünyanın akla yüklediği görevler ile bizim medeniyetimizin akıl algısı da oldukça farklıdır. Bizde akıl, birbiriyle bir şekilde irtibatlandırılması gereken olguları yakınlaştıran ve ilişkilendiren, son tahlilde ise referansını kutsala yaparak hayat bulan bir kavramı ifa-

de ederken, Batı dünyasında aşkın olanla hiçbir şekilde ilişkisi olmayan ve dayanak noktası olarak insanın kendisini belirleyen bir mefhumdur. Kutsala atıfsızlıktan kastımız; yapılan işlerin arka planında sürekli olarak bir üst referans noktası belirleme ve ebedî bir hayat ile de ilgilenmeyi öngören bir anlayışın yerine, mevcut olguları takip edip, insanın kendi birikimi ile denenebilen veya kendisini aşan metafizik olaylar hakkında mutlak doğru hükümler verebileceğini, bir üst mercie atıf yapmadan da insanın doğruyu tespit edebileceğini öngören bir anlayış ve insanın kendi kendine yeterliliği ve hakikatin ölçüsünün insan olduğu iddiasıdır. Bir başka deyişle bu tavır "*tanrıya rağmen insana yer açma girişimi*"¹¹ olarak anlaşılabilir. Şimdi ile ilgili olma ise; ifadesini bilhassa modernizm ile bulan, geçmiş ile irtibat kurmaya gereksinim duymayan, içinde bulunulan zamanı her şartta önceleyen, her ne kadar gelecek ile ilgili amaçlar vurgusunu zımnen taşısaya da 'an'ı yaşamayı ve zevk almayı öngören anlayışı bize sunar. Zaten modernlik, şimdiki zamana ilişkin belli bir bilince ve ilerlemeye göndermede bulunur.¹² Aslına bakılırsa şimdiki zamanın yüceltilmesi aslında her zaman geçerli olmuş bir tutumdur, ancak belki ilk defa modern çağ ile birlikte 'şimdi'ye bütün alanlarda kitlesel anlamda ideolojik bir önem atfedilmiş olmaktadır.¹³

Bu kısa girişin ardından kendi metinlerimizden yola çıkarak, sekülerlik kokusunu çağrıştıran bazı örneklerle değinebiliriz. Kur'ân-ı Kerim'den tabii ki, kavram olarak modern çağda ortaya çıkmış ve insanlığı derinden etkilemiş bir olguyla alakalı direkt atıflar yapmasını beklemiyoruz. Ancak yukarıda işaretlediğimiz temel sapma noktaları, nüve halinde insanlık tarihi boyunca bir şekilde görünürlük kazanmıştır. Yani dünyevîleşme, İbrâhimî monoteist evrensel din açısından insanlık tarihi kadar eski bir ahlakî sorundur.¹⁴ İnsan her zaman, kendine (aklına) fazlaca güvenmiş, hazza kulak vermiş, din-dünya ayrımı yapmış,¹⁵ kendine atıfla durumunu tanımlamıştır. Yani her haliyle dünyevîleşmiş/sekülerleşmiştir.¹⁶

Zikredeceğimiz olumsuz tiplmelerin yanı sıra Allah'ın sevgili kullarının da bazen bazı olaylar karşısında oldukça aklî (?) davrandıklarını söylemek mümkündür. Örneğin Şeytan'ın "*Ölümsüzlük ve ebedî bir mülk*" (20/Tâhâ, 120) çağrısına uyan Âdem babamız ve Havvâ validemizin bu vaatlere

kanmaları, kendileri açısından iyi olacağını düşündükleri bir şey içindi. Çünkü insan ebedilik isterdi. Yine Hızır kıssasında geçen hâdiselerin (18/Kehf, 60-82) dış yüzü akıl ve mantık açısından kabul edilecek gibi değildi. Bu yüzden karşılaşılan her hadiseden sonra Hz. Mûsâ yol arkadaşına itiraz etmek ve sonra da ondan özür dilemek durumunda kalmıştı. Aynı şekilde yaşı oldukça ilerlemiş olan bazı peygamberlerin evlat sahibi olmakla müjdelendikleri zaman verdikleri tepkiler de akla uygun tepkilerdi. Örneğin Hz. Zekeriyâ *"Rabbim! Karım kısır olduğu, ben de ihtiyarlığın son sınırına vardığım halde, benim nasıl oğlum olabilir?"* demişti. (19/Meryem, 8) Ancak biz, "zelle"ler ve gayri ihtiyari olarak verilen hayret tepkilerinden ziyade, kasıtlı olarak benimsenen tavırları ele almaya ve olumsuz bir kişilik özelliği olarak "dünyevîleşme" kavramını çağrıştıran örneklerle değinmeye çalışacağız. Yine konuyu işlerken bazı tipolojilerin üzerinden gitmek bize oldukça aydınlatıcı bir çerçeve verebilir.¹⁷ Ancak Kur'ân'ı Kerim'in birçok sure-sinde aynı çerçevede değerlendirilebilecek pek çok ayet olduğundan biz daha genel başlıklar altında konuyu irdelemeye çalışacağız.

Kendine veya Aklına Fazlaca Güvenme

Modern zamanla birlikte, akla görevinden fazlasının yüklendiği kesin bir hakikattir. Bu anlamda modern insan, genellikle akli ve mantığı ile hareket ettiğini, aklının almadığı bir şeyi kesinlikle kabul edemeyeceğini gayet rahat bir şekilde dile getirmektedir. Hâlbuki İslam'da, *"ilahi iradeyi anlamak ve anlatmak için bir vasıta"* ve *"tevhit inancına götüren mütevazı bir köprü (olan akıl), bu inançtan ayrıldığı gün ister istemez bataklığa saplanacaktır."*¹⁸

İnsanın kendi mevcuduna/aklına güvenme hususunda aşırılığa gitmesi kesinlikle mutlak anlamda modern dönemle ilgili bir olgu değildir. Aksine merkezinde insanın olduğu her zaman diliminde bu eğilimi görmek mümkündür. Mesela dikkatlerimizi Arap Yarımadası'na çevirdiğimizde, hava sıcaklığının 40-50 derece olduğu bir zamanda, çölde aylarca yolculuk yaparak savaşa gitmek ve bunu sadece Allah rızasına dayandırmak bazıları için gerçekten çok zor bir iştir. Bu yüzden münafıklar gayet makul bir şey söylüyorlardı: *"Bu sıcakta savaş gitmeyin!"* Bu tavsiyenin akıl dışı olduğunu hiç

kimse söyleyemez. Cidden akli olarak bakılırsa böyle bir sıcakta savaşa gidilmez. Çünkü sıcakta yapılan yolculuklar insanın sağlığını olumsuz yönde etkileyebilir. Ancak cevap da gayet anlaşılır bir tarzda sevk edilmiştir: *"De ki: Cehennem ateşi daha sıcaktır. Keşke anlayabilselerdi."* (9/Tevbe, 81) Burada görülen o ki, her zaman her şey akla dayanarak yapılmaz; bazı zamanlar olur ki imân, tek harekete geçirici unsur olarak kalır.

Akli/mantıkî anlamda ele alınabilecek ve kendine güveni büyük oranda dillendiren unsurlardan biri de, helak olan kavimlerin tutumlarıdır. Bazı kavimler vardır ki, kendilerinden önce yaşayan ve izlerini/kalıntılarını bir şekilde bildikleri toplulukların helak oluşundan haberdardır. Gerek anlatımla gelen menkıbeler, gerek yolculukları esnasında karşılaştıkları yıkıntılar, gerekse kendi nebîlerinin söylemleri onlara ciddi bir fikir vermektedir. Onlar ise bu kavimlerin hangi nedenlerle helak olduklarını araştırmak yerine, daha görünen ve somut şeyler

Tarihin sürekli gelişim gösterdiği yolundaki tezlerin sağlıklı olup olmadığı elbette ki tartışılmalı ve tartışıldı da. Gerçekten insan ilk başta ilkeldi, zamanın geçmesi ve devirlerin ilerlemesi ile mi bugünkü halini aldı?

üzerinden sonuca gitmeye kalkışmaktadırlar: *"Bizden önceki toplulukların helak olma sebebi, içerisinde barındıkları evlerin dayanıksız olması idi. O halde biz, daha sağlam yapılar oluşturabilirsek, gelecek bir helakten kurtulabiliriz.?"* Bu düşüncenin mantıksız olduğunu hiç kimse ileri süremez.

"Sonsuza kadar yaşayacağımız kuruntusuyla sapa-sağlam yapılar mı edinirsiniz?" (26/Şuarâ, 129) sözünün muhatabı olan Âd kavminin yıkıntılarına şahit olan Semûd kavminin yaptığı da bundan başka bir şey değildi. Onlar ne kadar sağlam olursa olsun geniş düzlüklere kurulan yerleşim birimlerinin olası bir afetle yerle bir olma ihtimalini hesaba katmışlardı. İster peygamberlerinin hatırlattığı helakten, isterse diğer doğal afetlerden kurtulmanın yolu daha sağlam yapılar inşa etmektir. Bu yüzden mimari mantıklarını değiştirmeyi uygun gördüler:

“*And olsun, Hicr halkı (Semûd kavmi) da peygamberleri yalanlamıştı. Biz, onlara âyetlerimizi vermiştik de onlardan yüz çevirmişlerdi. Dağlardan emniyetli evler yontuyorlardı.*” (15/Hicr, 82) Aynı zamanda bu evleri büyük bir ustalıklarla yapıyorlar (26/Şuarâ, 149) ve olası bir felaket anında onlara sığınmayı umuyorlardı. Sonuç ise düşündükleri gibi olmadı: “*Bir deprem ansızın yakalayiverdi onları ve kendi evlerinde cansız seriliverdiler.*” (7/Arâf, 78) Yani dinî anlayış ve tutumlarını değiştirmek yerine mimari anlayışlarını değiştirmek onlara herhangi bir şey kazandırmadı.

İnsan aklının, neliğini/niteliğini kavrayamadığı şeylerden biri de öldükten sonra dirilmedir. İnkârcılar da bir türlü keyfiyetini anlayamadıkları bu olguya çeşitli itirazlarda bulunmuşlardı: “*Şöyle dediler: Sahi, biz kupkuru kemik yığını ve ufalanmış toz haline geldiğimiz zaman, biz yeniden mi yaratılıp*

Doğruları ve yanlışları ile örtük bir referans sistemine sahip olan insan, her zaman kutsalın dışında bir şeylere kapılmış, görmesi gerekeni ötelemiş, görmemesi gerekeni öncelemiş, şimdi ve buradayı, hızı ve hazzı yaşamak için manevî olanı öldürmeye, maddî olanı yüceltmeye eğilim duymuştur.

diriltileceğiz!? (bu olacak iş değil!)” (İsrâ, 17/49, 98)¹⁹ Hatta bazıları daha da ileri giderek: “*‘Allah ölen bir kimseyi diriltilmez’ diye var güçleriyle Allah’a yemin ettiler.*” (16/Nahl, 38)

Görüldüğü gibi öldükten sonra yeni bir hayatta, bütün yapılanların bir karşılığının olacağına dair öğreti böylesi tepkiler almıştı. Bu tepkiler ise oldukça aklı (?) idi. Çünkü gerçekten de toprağın altına giren bir beden birkaç ay içerisinde tamamen toprağa karışıyor, kurtlara yem oluyordu. İnsan ise, daha önce böyle bir şekil alıp da sonra yeniden hayat bulan bir örnek görmemişti. Bütün algısını beş duyuşuna yaslayan ve ötelere sesine güvenmeyen/inanmayan bir zihniyetin yeniden dirilişi inkâr etmesi kaçınılmazdı. Ancak insanın yaratılışına da bakması gerekiyordu: “*Kendi yaratılışını unutarak bize bir örnek getirdi. Dedi ki: Çürümüşlerken kemikleri kim diriltecek?*” (36/Yâsin, 78) Allah, insanı hiçbir şey değilken varlık âlemine çıkarmış ve ona

türlü türlü imkanlar bahşetmişti. İrade ve akıl vermiş, onu hidayet yollarına sevk etmişti. Verdiği imkânların nerede ve nasıl kullanıldığını sormasından daha doğal bir şey olmamalıydı. Bunun olamazlığı ise sadece ‘şimdiye ve burada’ya fazlaca itimat eden kimseler tarafından savunuluyordu.

Yıllar süren bir tebliğin ardından Nûh (a.s.) artık kavminden umudunu kesmiş ve “*Ey Rabbim! Yeryüzünde hiçbir inkârcı bırakma!*” (71/Nûh, 29) diye dua etmek durumunda kalmıştı. Daha sonra bir gemi inşa etme emri almış ve çalışmaya başlamıştı. Kavmi, onun bu durumuna bir anlam veremiyordu. Yanına geldikleri zaman Nûh (a.s.), yaptığı şeyin gemi olduğunu ifade ettiğinde, topluluğun hayreti daha da artıyordu. Öyle ya, çölün ortasında geminin ne işi vardı? (Nûh) gemiyi yapıyordu. Kavminden ileri gelenler ne zaman yanına uğrasalar, onunla alay ediyorlardı.? (11/Hûd, 38) Nûh (a.s.) ise moralini bozmadan “*Bizimle alay ediyorsunuz ama alay ettiğiniz gibi biz de sizinle alay edeceğiz; rezil edecek olan azabın kime geleceğini ve kime sürekli azabın ineceğini göreceksiniz*” (11/Hûd, 38-39) diyordu. Aslında Nûh (a.s.)’un kavminin tepkisi gayet makul bir tepkiydi. Bu itiraz ve alay için ise oldukça yeterli argümanları vardı. Kendileri çölde yaşamaktaydılar ve buldukları bölge nadiren yağış alıyordu. Bölgedeki yağışlar ise genellikle insan hayatını tehlikeye sokacak bir durum arz etmezdi. Hele hele gemiye ne ihtiyaçları olabilirdi ki? Ancak makul olan bu tepki, ummadıkları şeyin başlarına gelmesini engelleyemeyecekti. Emir gelmiş, “*sular coşmaya başlamıştı.*” Gemiye ise sadece inananlar binebilecekti. Uzun bir zaman devam eden kasırga, sel, kaynak sularının fişkırması son bulacaktı: “*Denildi ki: Ey yeryüzü suyunu yut! Ey gökyüzü sen de suyunu kes! Ve sular çekildi. (Allah’ın) hükmü yerine gelmiş oldu. Gemi de Cûdi dağı üzerine oturdu. O zalim kavme böylece dünyadan uzak olun denildi.*” (Hûd, 11/44)

Aynı kıssanın anlatıldığı pasajda yine oldukça aklı bir tepkiyle daha karşılaşmaktayız. Nûh (a.s.)’un oğlu da inanmayanlardan, gemiye bin(e)meyenlerdendi. Ancak babası, bir felaketin eşiğinde olunduğunu bildiği için, evladının akibetinden endişe eden her baba gibi onu da gemiye binmeye çağırıyordu: “*Yavrucuğum, bizimle beraber gemiye bin!*” Ancak oğlu oldukça makul bir gerekçe ile bu teklifi geri çeviriyordu: “*Beni bu sulara karşı koruya-*

cak bir dağa sığınacağım!” Öyle ya, su yükseldiği zaman, suyun erişmeyeceği bir yere çıkmak oldukça aklı bir eylemdir. Böylece suyun, kişiye vereceği muhtemel zarardan sakınılmış olacaktır. Ancak bu aklı tepki, yanlış bir zaman aralığında ve yanlış bir mekânda verilmekteydi. Ve olan oldu: *“Tam o anda aralarında bir dalga yükseldi ve (oğulu) boğulup gidenlerin arasına karıştı.”* (11/Hûd, 43)

Yukarıdaki örneklere benzer tarzda birçok ibareyi Kur’ân-ı Kerîm’de görmek mümkündür. Örneğin burada Âd kavminin üzerine dikkatlerimizi yönltebiliriz. Nebîleri Hûd (a.s.)’un bütün davetlerini reddeden ve onu yalanlayan bu topluluk en sonunda azabı hak etmişti. Sürekli olarak başlarına gelecek azabı talep ediyorlardı. İşin doğrusu geleceğine pek de ihtimal vermiyorlardı. Bekledikleri başlarına geldiğinde ise şöyle demişlerdi: *“O azabı, vadilerine doğru yayılan bir bulut halinde gördükleri zaman, bu bize yağmur yağdıracak yaygın bir buluttur, dediler.”* Bu tepki oldukça aklıdır. Çünkü yağmur yüklü bulutlar genellikle yağmur yağdırırlar. Ufukta gördükleri bir yağmur bulutunun nebîlerinin sürekli tehdit ettiği azapla ilişkisi olabileceğini nereden bilebilirlerdi ki! Onlar sadece gördüklerine göre hüküm vermiş ve tarlalarını sulayacak, ihtiyaçlarını giderecek olan yağmura erişmenin mutluluğunu dile getirmişlerdi. Elçi ise aynı kanaatte değildi: *“Hayır, O sizin acele gelmesini istediğiniz acı bir azâbı haber veren bir rüzgardır. Her şeyi Rabbin emriyle yakıp yıkacak bir (rüzgar)!”* (46/Ahkâf, 24-25) Sonuç itibarıyla elçinin dediği doğrudur, yeryüzünden silinenler ise inkarcılardı.

Çarpık bir zihniyetin en net tezahürlerinden birisi, kendini ve kendi mevcudunu (servet, makam, mansıp vs) merkeze alarak, bunun dışındakileri bu ölçütlerle değerlendirme hastalığıdır. Bu zımnen, her şeyin en iyisinin kendisinde olduğu ve her şeyin en iyisiyle de kendisinin karşılaşacağı iddiasını barındırmaktadır. Bu yüzden elçilerini tehdit eden ve ona inanan insanları aşağılayan kavimler görmekteyiz. Bu tepkilerle karşılaşmayan bir nebî tasavvur etmek ise oldukça güçtür. Örneğin Nûh (a.s.)’un kavminin ileri gelenleri: *“Biz, senin ancak bizim gibi bir insan olduğunı görüyoruz. İlk bakışta sana uyanların da ancak en aşağılıklarımızdan ibaret olduğunı görüyoruz. Sizin bize karşı herhangi bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz. Aksine sizin ya-*

lancı kimseler olduğunuzu sanıyoruz” (11/Hûd, 27) demişlerdi. Burada nebînin çevresindekiler eleştiri konusu edilirken, Hûd suresinin 91. ayetinde direkt olarak elçi hedef alınmaktadır, hem de nesebinden dolayı: *“Dediler ki: ‘Ey Şuayb! Dediklerinin çoğunu anlamıyoruz. Hem biz seni aramızda zayıf görüyoruz. Eğer kabilen olmasaydı seni taşla tutardık. Zaten sen bizce itibarlı biri değilsin.”* Her iki ayette de ileri gelenlerin mevcutları mutlaklaştırılmıştır. Ve bu mevcutların kendilerini ayrı(calıklı) ve özel(likli) kıldığına inanmaktaydılar.

Tarihsel bağlam, sosyal bir zemin ve inanç/kültür/coğrafya vb. unsurlarla şekillenen herhangi bir kavramı, ait olmadığı bir zaman dilimini vasıflandırırken kullanmak, en azından o kavrama yapılan bir haksızlıktır. Daha ileri kertede ise, anlaşılmak istenen şeyin dışında, olumsuz sonuçlar doğurabilecek bir kargaşaya yol açacaktır bu durum.

Kardeşlerinden kurtulma planları yapan Yûsuf’un kardeşleri de akıllarını kullanma hususunda oldukça ısrarlıydılar. Bu şekilde bir hile düşünecekler ve babalarını kandırabileceklerdi. Böylece hem Yûsuf’tan kurtulmuş olacaklar hem de babalarının ilgisini kendi üzerlerinde toplayabileceklerdi. Oynama bahanesiyle kardeşlerini baba ocağından ayırmışlar, götürüp bir kuyunun dibine bırakmışlardı. Babalarına geldikleri zaman ise ellerinde kana bulanmış bir gömlek, gözlerinde yalancı gözyaşları, dillerinde ise şu kelimeler vardı: *“Ey babamız! Biz yarıya girmiştik. Yûsuf’u da eşyamızın yanında bırakmıştık. (Bir de ne görelim) Onu kurt yemiş. Her ne kadar doğru söylesek de sen bize inanmazsın; dediler. Bir de üzerine sahte bir kan bulaştırılmış gömleğini getirdiler.”* (12/Yûsuf, 17-18) Öyle ya, babalarının kendilerine inanması için gerekli delilleri de sunmuşlardı. Bu, oldukça rasyonel hesaplar üzerine kurulmuş ve ayrıntıları iyice belirlenmiş bir plandı. Ve her plan/hilede olduğu gibi ciddi akıl yürütmeler içeriyordu. Ama babaları durumu hemen fark etmişti: *“Hayır, nefisleriniz sizi aldatmış da size (kötü) bir iş yaptırmış.”* Bu aklı plan böylece boşa çıkmıştı. Hem babalarının gözünden iyi-

ce düşmüşlerdi hem de yıllar sonra Yûsuf'un hakkını teslim etmek zorunda kalacaklardı.

İffet timsali Meryem'i de burada zikretme imkanına sahibiz. Kavminin kötü bir iş yapmakla suçladığı masum Meryem, kendisini nasıl aklayacağına dair bilgilendirilmişti. Onlara konuşmaları için kundaktaki bebeği işaret etti. Yahudi kavmi ise durumu kavrayamamıştı. Nasıl olacaktı bu iş? Şöyle demişlerdi: "Daha beşikteki bir çocukla biz nasıl konuşabiliriz ki!" (19/Meryem, 29) dediler. Tepki gayet makuldü; öyle çocuk dediğin belli bir yaşa gelmeden konuşamazdı. İlk kelimeleri ancak birkaç sesten müteşekkil olabilirdi ve kesinlikle bir insanın durumunu aklayacak kıvama sahip olamazdı. Sonuçta ise cevaplarını aldılar ve susup kaldılar. Beşikteki çocuk oldukça iyi konuşuyor ve durumu açıklığa kavuşturuyordu. (bkz: 19/Meryem, 30-33)

Modern zamanla birlikte, akla görevinden fazlasının yüklendiği kesin bir hakikattir. Bu anlamda modern insan, genellikle akli ve mantığı ile hareket ettiğini, aklının almadığı bir şeyi kesinlikle kabul edemeyeceğini gayet rahat bir şekilde dile getirmektedir.

Akıl ister istemez bazı kıyaslamalar yapmaktadır. Belli öncüllerden yola çıkmakta, belli sonuçlara varmaktadır. Benzer bir kıyası da İblis'in yaptığını görmekteyiz. O, insana Allah tarafından verilen bilgiyi görmezden gelmiş ve Âdem'i sadece var edildiği toprağa indirgemişti. Bu durumda ise onunla kendi durumunu kıyaslama imkânını elde etmişti: "İblis, *Ben ondan daha iyiyim. Beni ateşten, onu ise çamurdan yarattın, dedi.*" (38/Sâd, 76; 7/Arâf, 11-12) Bu yüzden onun Âdem'e secde ihtimali bulunmamaktaydı. Bu akıl yürütme oldukça tutarlı görünmekteydi, çünkü ona göre ateş topraktan üstündü. Ancak sonuç İblis'in tahmin ettiği gibi çıkmadı: "O, yüz çevirdi ve büyüklük tasladı, böylece kâfirlerden oldu." (2/Bakara, 34)

Görülmeyen şeye inanılamayacağı yönündeki kabul sadece materyalizme mahsus değildi. Daha önce niceleri elle tutulabilir, gözle görülebilir bir delil talebinde bulunmuşlardı. Bazıları Rablerinin

kendilerine melek göndermesini isterken: "Rabbimiz dileseydi elbette melekler indirirdi. Onun için biz sizinle gönderilen şeyleri inkâr ediyoruz, demişlerdi." (41/Fussilet, 14) Bazıları daha da ileri giderek melekler olmazsa Allah'ı görmeyi istediklerini dile getirmişlerdir: "Bize kavuşacaklarını ummayanlar, bize melekler indirilseydi yahut Rabbimizi görseydik ya, dediler. And olsun, onlar kendi benliklerinde büyüklük tasladılar ve büyük bir taşkınlık gösterdiler." (25/Furkân, 21) Benzer bir talebin Yahudi zihniyetinde de yansımaları görme imkanına sahibiz. Daha Kızıldeniz'i geçer geçmez putlara tapan bir kavim görmüş ve "Ey Mûsâ! Onların tanrıları olduğu gibi, sen de bizim için bir tanrı yap!" (7/Arâf, 138) demişlerdi. Çünkü onlar görünen, elle tutulabilen hâsılı beş duyu ile kavranabilen bir ilah istiyorlardı. İlerleyen zaman diliminde ise talepleri iyice artmıştı: "Ey Mûsâ Rabbimizi açıkça görmedikçe sana iman etmeyeceğiz!" (2/Bakara, 55) Ancak kendilerini aniden yakalayan yıldırımından kurtulamamışlardı. Bir başka zaman Mûsâ (a.s.) Tûr Dağı'na gitmişti. Gidiş amacı ise kavmine tebliğ edeceği levhaları Rabbinden almaktı. Vazifesini yerine getirmiş, levhaları kucaklamış ve kavmine dönmüştü. Ancak kavmi bıraktığı halde durmuyordu. Sadece görüneni mutlaklaştıran, görmediği şeyle kesinlikle tatmin olmayan mantık, Sâmirî'nin peşine düşmüş, altından buzağı yapmıştı. Görünebilen ve hiçbir şeye karışmayan bir ilah, diğerinden daha iyiydi. Bunun üzerine buzağıya tapanların bir kısmı ortadan kaldırılmış, bir kısmı ise tevbe ederek Mûsâ (a.s.) ile yoluna devam etmişti.

Firavun'un akılcılığı ve kendine güveni ise cidden hayret vericidir. O sadece yeryüzündeki iktidarı ile yetinmiyor, inançlara ve vicdanlara müdahale hakkını bile kendinde bulabiliyordu. Böyle bir tavrın arka planında ise gücün, maddi olan ile mutlak olarak eşleştirilmesi yatmaktaydı. Örneğin kendi tattıracağı azabın büyüklüğünü şöyle ifade ediyordu: "Firavun Ben size izin vermeden mi ona inandınız? And olsun ki, ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim, sizi hurma kütüklerine asacağım. Hangimizin azabının daha çetin ve daha devamlı olduğunu bileceksiniz, dedi." (20/Tâhâ, 71) O, "Ey Hâmân! Benim için bir ateş yakıp tuğla pişir de bana bir kule yap! Belki Mûsâ'nın ilâhına çıkar bakarım(!). Şüphesiz ben onun yalancılardan oldu-

ğunu sanıyorum” (28/Kasas, 38) derken görülebilen bir ilah tasavvurunu açığa vuruyordu. Dediği ise kendi mantığına göre doğrudur. Madem ilah denilen şey, yüce bir şeydi; o halde onun yukarıda bir yerde bulunması gerekirdi. Yukarıya çıkmak için ise kule yaptırmak oldukça makul bir iş olacaktı. Ancak durum hiç de düşündüğü gibi değildi.

Firavun’un aklî tavırlarından birisi de yakalamak amacıyla Mûsâ (a.s.) ve kavminin peşine düşmesidir. Bu takibi büyük bir istikrarla Kızıldeniz kıyılarına kadar sürdürmüştü. Orada ise olmayacak bir şey olmuş, deniz ikiye ayrılmıştı. Mûsâ’nın (a.s.) kavmi büyük bir güvenle açılan bu kuru yola girmişti. Firavun’un bundan geri kalması için hiçbir sebep yoktu. Çünkü şartlar oldukça *güvenli* görünüyordu. O ve avânesi de yola girdiler, yolu yarılar gibi olmuşlardı ki, beklenmeyen bir şey oldu. *“Dağ gibi iki yana açılan”* (26/Şuarâ, 63) deniz eski haline dönüyordu. Dolayısıyla Firavun’un görünüşte oldukça aklî olan eylemi ciddi bir başarısızlıkla sonuçlanacaktı; boğulma ile.

Hazza Kulak Verme/Sadece Şimdi İle İlgili Olma

Seküler dünya görüşünün göstergelerinden biri de, *“şimdi ile ilgili ideolojik anlamda bir bilinçlilik”* halidir. Buna göre ne olursa olsun, buranın dışında bir yaşantının izlerine rastlanamaz. Mevcut en iyidir, yaşanmaya en layık olandır ve buradadır. Burada olmayan bir şey için burada olandan vazgeçmek, en azından mantıksızlıktır. Zaten burada olmayan, şu an için beş duyu organıyla da kavranamayan bir konumdadır. O yüzden bazılarının, *“dünya hayatından başka gerçek yoktur. (Kimimiz) ölürüz, (kimimiz) yaşarız; bir daha diriltilecek değiliz”* (23/Mü’minûn, 37; krş: 6/En’âm, 30) demeleri kendi açılarından gayet doğrudur. Çünkü seküler anlayış, zaman ve zamanın sahibiyile kavgalı olan bir anlayıştır. Öyle ya, zaman sürekli olarak ilerlemekte, kişinin kendi mevcudundan birçok şeyi de beraberinde götürmektedir. Ve bu anlamda onları *“ancak geçen zamanın yokluğa sürüklemesi”* (45/Câsiye, 24) de kendileri açısından tutarlıdır.

Şimdi ile ilgili oluştta birçok yön vardır. Mesela salih bir ordunun içinde bulunulsa da, bir imtihan karşısında anlık heveslere uyulabilmektedir: *“Tâlût, ordu ile hareket edince dedi ki: ‘Allah sizi mutlaka bir nehrele imtihan edecek. Kim ondan içerse,*

benden değildir. Kim de onu tatmazsa, işte o bendendir. Ancak eliyle bir avuç alan başka (bu kadarına ruhsat vardır).’ Derken içlerinden pek azı hariç, hepsi de varır varmaz ondan içtiler. Tâlût ve beraberindeki müminler nehri geçtiklerinde bizim bugün, Câlût ile ordusuna karşı duracak gücümüz yok, dediler. Allah’a kavuşacaklarına inanıp, bilenenler ise şu cevabı verdiler: ‘Nice az topluluklar, Allah’ın izniyle nice çok topluluklara galip gelmişlerdir. Allah, sabırlularla beraberdir.’ (2/Bakara, 249) İman edilen peygamberin kurtuluş vaadi sıkıntılı anlarda unutulabilir. Nitekim önlerinde düşman gibi deniz, arkalarında deniz gibi düşman gören İsrâilîler kendilerini şöyle demekten alıkoyamamışlardı: *“Eyvah yakalandık”* (26/Şuarâ, 61) Bu da tamamıyla “an”ı önceleyen bir tepkiydi. Hâlbuki peygamberleri onları o ana kadar hiç yanıltmamıştı. Yine o, Rablerinin kendilerine yol göstereceğini büyük bir gönül rahatlığıyla dile getiriyordu: *“As-la! Rabbim benimledir, bana yol gösterecektir.”*

Size ulaşan her nimet Allah’tandır. Sonra size bir sıkıntı ve zarar dokunduğu zaman yalnız ona yalvarır yakarirsiniz. Sonra sizden o sıkıntıyı giderince, bir de bakarsınız, içinizden bir kısmı Rablerine ortak koşar. Kendilerine verdiğimiz nimetlere karşı nankörlük etmek için böyle yaparlar. Bir süre daha faydalanın bakalım! Yakında bileceksiniz!

(26/Şuarâ, 62) Ancak her şeye rağmen bizim asıl ilgi alanımız, gelip geçici tepkiler değil, süreklilik arz eden bir karakter olmalıdır. Bu anlamda Kur’ân’da birçok ayete rastlamak mümkündür.

Ahiret düşüncesini yanlarına yanaştırmayanların *“diyar diyar dolaşmaları”* (3/Âl-i İmrân, 196) iman edenler açısından elbette rahatsız edicidir. *“Emelleri ile oyalanıp duran”* (15/Hicr, 3), *“içine daldıkları dünya zevki içinde eğlenip oyalanan”* (52/Tûr, 11-12) ve bu eylemi ciddi bir tutarlılık ile *“ta kabirlere”* (101/Tekâsür, 1-2) kadar sürdürebilen zihniyet, ancak zor duruma düştüğü zaman Allah’ı hatırlayabilmektedir. Bu hatırlama ise uzun soluklu bir toparlanmaya vesile olmayıp sadece yine “an”ı kurtarmaya endekslidir: *“Size ulaşan her nimet Al-*

lah'tandır. Sonra size bir sıkıntı ve zarar dokunduğu zaman yalnız ona yalvarır yakarirsiniz. Sonra sizden o sıkıntıyı giderince, bir de bakarsınız, içinizden bir kısmı Rablerine ortak koşar. Kendilerine verdiğimiz nimetlere karşı nankörlük etmek için böyle yaparlar. Bir süre daha faydalanın bakalım! Yakında bileceksiniz!" (16/Nahl, 53-55) Çünkü onlar "dünya hayatının ancak dış yönünü bilirler. Ahiret konusunda ise tamamen gaflettedirler" (30/Rûm, 7)

Şimdi ile ilgili olmanın ve dünyaya fazlaca tutunmanın en bariz göstergesi, bu dünyada ebedi yaşamayı ummak olsa gerektir. Gerçekten de bu zihniyet "bin sene ömür sürmeyi" yürekten arzulamakta (2/Bakara, 96); bunun için de "içlerinde ebedî yaşama ümidiyle sağlam yapılar edinmektedir." (Şuarâ, 26/129) Yani yapı malzemesi ile uzun bir ömür

Anlaşılan o ki, onların bazılarının zihninde bir ilâh düşüncesi bulunmaktadır. Çünkü onlara hayata, yaratılışa, rızka vb. dair sorulan bazı sorulara büyük bir rahatlıkla "Allah" a işaret ederek cevap verebilmişlerdi. Cenâb-ı Allah da sadece yaratmanın değil, aynı zamanda emretmenin de kendisine ait olduğunu belirtmiştir.

arasında kuvvetli bir ilişki olduğunu düşünmektedir. Bu ise aynı zamanda, tarih içerisinde helak olan kavimlerle alakalı bir "görmezden gelme" tavrıdır. Bütün bu çaba ve uğraşlara rağmen ilgi çekici olan ise bu zihniyet mensuplarının ahirette "dünyada ne kadar kaldınız" sorusuna verdikleri cevaplarıdır: "Bir gün veya günün bir kısmı kadar kaldık. İşte sayanlara sor" (23/Mü'minün, 113) "Aralarında birbirlerine gizli gizli şöyle derler: Dünyada sadece on gün kaldınız.' Aralarında konuştukları konuyu biz daha iyi biliriz. Onların en olgun ve akıllı olanı o zaman; bir günden fazla kalmadınız, der." (20/Tâhâ, 102-103) Bu da şunu göstermektedir ki, bu kadar ebedilik hayalleri ve dünyadan kâm alma çabasına rağmen, bütün ömürleri bereketsizliklerle geçmiştir. Bu dünyadaki halleriyle ise sadece ânı yaşayan, (hem yarın hem ahiret anlamında) ötesiz ve iradesiz hayvanlara benzetilmekten kurtulamamışlar (Müddessir, 79/50-51), hatta daha alt seviyede görülmüşlerdir. (7/Arâf, 179; 25/Furkân, 44)

Sadece ânı önceleyen mantığın, insanı değerlendirme kriterleri de haliyle sadece bu dünya eksenli olacaktır. Değer sahibi olmak yığın yığın mal harcama (90/Beled, 6) veya mal-mülk, mevki, meclis, topluluk ile eşleştirilecek; bu özellikleri haiz olmayanlar ise hakir görülecektir. Hâlbuki "onlardan önce de, eşya ve görünüş bakımından daha güzel olan nice nesiller helâk" edilmiştir. (19/Meryem, 73-74) Değer ile fiyatı karıştıran bu sıkıntılı mantık, kendilerine gönderilen elçilerin de bazı şartlar taşınmasını istemişlerdir. Örneğin onlara göre "Bu Kur'ân iki şehirden bir büyük adama indirilse olmaz mıydı?" (43/Zuhrûf, 31) sorusu mutlaka sorulmalıdır. Yine bu zihniyete göre, elçi denen kimse "Yerden kaynak suları fışkırtmalı, içlerinde ırmaklar çağlayan bahçelere sahip olmalı, melekleri gözlere görünür kılmalı, altından bir eve sahip olmalıdır." (17/İsrâ, 90-93) Bu elçi, normal insanlar gibi "yemek yememeli, çarşı-pazar gezmemelidir; hazinelere sahip olmalı, uyarıcılık görevini bir melekle" icra etmelidir. (25/Furkân, 7-8) Bu taleplerin hepsi de gayet rasyonel, beş duyu ile kavranabilir ve "şimdi ve burada" ile oldukça ilgilidir ancak hiçbirisi vahiy tarafından doğrulanmamıştır.

Kategorili Bir Dünya Algısı ya da "Bana Karışmayan Bir İlah"

Bilindiği gibi Kur'ân'ın indiği ortamda hitap ettiği gruplar farklılık arz etmektedir. Bundan dolayı hitabın şekli, içeriği ve üslubu değişiklik gösterebilmektedir. İlahî hitap, müşrikleri karşısına alırken de tek bir müşrik tipinden bahsetmemektedir. Onun muhatap kabul ettiği bazı müşrikler hiçbir şekilde Allah ve ahiret düşüncesi taşımazlarken, bazıları oldukça aşkın bir Yaratıcı fikrine sahiptiler. Bunlara göre bu Allah, o kadar müteâldir ki, O'na ancak araçlar vasıtasıyla erişilebilir. Anlaşılan o ki, onların bazılarının zihninde bir İlah düşüncesi bulunmaktadır. Çünkü onlara hayata, yaratılışa, rızka vb. dair sorulan bazı sorulara büyük bir rahatlıkla "Allah" a işaret ederek cevap verebilmişlerdi.²⁰ Cenâb-ı Allah da sadece yaratmanın değil, aynı zamanda emretmenin de kendisine ait olduğunu belirtmiştir. (10/Yûnus, 3; 13/Ra'd, 2) Yine O, her an bir faaliyettedir. (55/Rahmân, 29) Yani her lahza türlü türlü eylemlerle hemhaldir. Bunun tabiat üzerindeki etkisi, O'nun şahane sanatının yansımaları olan tabiattaki düzenli değişimler; tarih içerisindeki en net tecellisi ise "tarihe Yüce Yaratıcı'nın müdahalesi"

olarak birbirini takip ederek gelen ve hep aynı söylemleri dile getiren peygamberlerin varlığıdır.

Bu bağlamda sadece iman etmenin veya imanı dile getirmenin ebedî bir saadet için yetmeyeceğine, yani iman ile amel arasında ayırım yapılmaması gerektiğine de çeşitli vesilelerle dikkat çekilmiştir. Bazıları sonsuz nimetler için “Allah’ın yardımı ne zaman” diyecek kadar sıkıntılara düşerken (2/Bakara, 214), bazılarının “hiçbir imtihana tabi tutulmadan bırakılacağını sanması” (29/Ankebût, 2) tabii ki doğru değildir. İman sözünün kalplerde yer bulması (49/Hucurât, 14) ve İlâh’ın “hem gök hem de yer”de (43/Zuhrûf, 84) hüküm sahibi olan bir varlık olarak kabul edilmesi gereklidir.

Kur’ân’da bazı şeylerin arasının ayrılmaması gerektiği çeşitli şekillerde vurgulanmıştır. Peygamberler arasında iman bakımından ayırım yapmamak, hepsine aynı ölçüde inanmak gerektiğine dikkat çekilmiş (bkz: 2/Bakara, 136, 285; 3/Âl-i İmrân, 84), inanma açısından Allah ve peygamberlerin arasını ayırarak “kimine inanmak, kimini inkâr etmek” şiddetle yerilmiştir. (4/Nisâ, 150) Bazen de bu ayetlere nazaran ibare biraz daha kapalı tutulmuş ve Müslümanlar, “Allah’ın birleştirmesini emrettiği şey”i (bkz: 2/Bakara, 27; 13/Ra’d, 21, 25) ayırmaktan alıkonulmuşlardır. Yeri geldiği zaman “Kitâb’ın bir kısmına inanmak, bir kısmına inanmamak” (4/Nisâ, 150; 2/Bakara, 85) hem bu dünya hem ahirette olumsuz bir sonuçla karşılaşacak olmanın gerekçesi olarak zikredilmiştir. Sonuç itibarıyla, işaret edilen bu ayetlerin tamamı, birlikte olması gereken bazı unsurların ayrıştırılması olgusuna dikkat çekmektedir. Çünkü bu birlikte oluş, herhangi bir şekilde zedelendiği, ayrılan parçalar farklı alanlara kategorize edildiğinde istenilen keyfiyetin sağlanmayacağı bir gerçektir.

Ancak bunlardan daha ileri kerte de davranışlarını ifade eden ve konuyu daha net anlamamıza imkân sağlayan ibareleri gözlemek de mümkündür. Bu, kutsal hayatın hiçbir alanına hiçbir şekilde karıştırmama hususundaki kasıtlı bir anlayışı göstermektedir. Mesela namazın hayata dair inşa ediciliğini bir türlü kavrayamayan inkârcı grup, nebîlerine şu şekilde seslenmişlerdi: “Dediler ki: Ey Şuayb! Babalarımızın taptıklarını bırakmamızı yahut mallarımız hakkında dilediğimiz gibi davranmayı terk etmemizi sana namazın mı emrediyor. Oysa

sen gerçekten yumuşak huylu ve akli başında bir adamsın.” (11/Hûd, 87) Burada inkârcıların dilinden bir hakikat sunulmaktadır: Namazın tapılan şeye de, üzerinden geçinilen şeylere de müdahalesi söz konusudur; yani bu ibadet biçiminin hayata dair söylediği ciddi şeyler vardır.

Kur’ân’da, zihin ve dillerinde Allah’ın hiçbir şekilde yer bulmadığı kimselerin resmedildiği sahneler de rastlayabilmekteyiz: “Hani o bahçe sahipleri, sabah erkenden (fakirler gelmeden) bahçenin ürünlerini devşirmeye yemin etmişlerdi. Ve onlar

Kur’ân’da bazı şeylerin arasının ayrılmaması gerektiği çeşitli şekillerde vurgulanmıştır. Peygamberler arasında iman bakımından ayırım yapmamak, hepsine aynı ölçüde inanmak gerektiğine dikkat çekilmiş, inanma açısından Allah ve peygamberlerin arasını ayırarak “kimine inanmak, kimini inkâr etmek” şiddetle yerilmiştir.

(Allah’ın iradesi ile ilgili) hiçbir istisnâ kayıt da koymamışlardı.” (68/Kalem, 18) Görüldüğü gibi burada yerilen tavır, dilde dahi olsa Allah’ın iradesine atfı yapmaktan kaçınmaktır. Mal-mülkün tamamıyla kendisine ait olduğunu, dolayısıyla onun üzerinde mutlak tasarruf yetkisinin bulunduğunu düşünen bir zihin yapısı böyle hareket edecektir: Dilde bile kutsala yer vermeden.

Kendine Atıfla Durumunu Tanımlama

Dünyevîleşen bir zihniyetin en net tavrı kendisi ile ilgili konularda görünürlük kazanmaktır. Hayatın merkezine kendisini/egosunu yerleştirdiği için, kazanım olarak gördüğü her türlü şeyi sahiplenecek, elden çıkan veya kendisine olumsuzluk getiren her şeyi ise kendi dışındaki herhangi bir şeye mal edecektir. Örneğin verilenler, Kârûn örneğinde olduğu gibi mutlaka onun kendi bilgisi sayesinde verilmiş kabul edilecektir: “Kârûn: o (servet) bana ancak kendimdeki bilgi sayesinde verildi, demiştir.” (28/Kasas, 78) Herhangi bir kayıp olduğu anlarda ise –ki bu zikredilecek ayette nimet yitimi söz konusudur– büyük bir pişkinlikle “Rabbim bana ihanet etti” (89/Fecr, 16) denilebilecektir. Kişinin kendisine olan özgüveni (!) bazen alabildiğine ilerle-

yecek ve sunulan ayetleri inkâr ettiği halde “*Bana elbette mal ve evlat verilecek!*” (19/Meryem, 77) diyebilecek, bazen kendisine dokunan bir zarardan sonra bir rahmet tattırılınca: “*Bu benim hakkımdır, kıyametin kopacağını da sanmıyorum, Rabbime döndürülmüş olsam bile mutlaka O’nun yanında benim için daha güzel şeyler vardır*” (41/Fussilet, 50) cümlelerini büyük bir rahatlıkla sarf edebilecektir. Bu zihniyetin mensupları bazen de kendi konumlarını ifade ederken hızlarını alamayıp: “*Şüphesiz Allah fakirdir, biz zenginiz*” (3/Âl-i İmrân, 181) sözüne kadar işi vardırabileceklerdir. Her üç pasajda da ilgi çekici olan ise yine “*kişinin/topluluğun kendisine atfi*”dır.

Bu zihniyet, kutsal ile ilişkisi oldukça kötü olmasına rağmen zorluk anlarında dua etmekten kendisini bir türlü alamadığı gibi nimet zamanlarında kendisine işaret etmeden duramayacaktır: “*İnsana bir sıkıntı dokunurince bize yalvarır, sonra kendisine tarafımızdan bir nimet bahsettiğimiz zaman da: “Bu, bana ancak bilgidan dolayı verilmiştir” der. Belki bu bir imtihandır fakat pek çokları bilmezler.*” (39/Zümer, 49) Sıkıntılı zamanlarda dua etmek gariptenmemesi gereken bir durumdur. Çünkü dua, kendisiyle huzur bulunan, Rabbe yaşmaya vesile olan büyük bir nimettir. Ancak burada sorun teşkil eden şey, henüz olumsuzluk giderilir giderilmez yüklenmenin kucağına atılmak olsa gerektir, hem de

Tarihsel zeminden nispeten bağımsız tavırları içeren ayetlerin dünyevileşme bağlamında ele alınması daha doğru gözükmektedir. Zaten çalışmamızda da görülebileceği gibi, bazı hatalarına rağmen bu tür bir çaba insana bir fikir vermektedir.

yine “ben”e atf yaparak: “*Kendisine dokunan bir sıkıntıdan sonra, ona bir nimet tattırırsak mutlaka, kötülükler benden gitti, diyecektir. Çünkü o şımarık ve böbürlenmiş biridir.*” (11/Hûd, 10)

Kur’ân’da en dikkat çekici karakterlerden biri daha önce de değinildiği üzere Firavun’dur. Karşısındaki topluluğun gözlerinin içine baka baka büyük bir pişkinlikle “*Ben, sizin en yüce Rabbinizim!*” (79/Nâziât, 24) diyen Firavun, sadece sosyal hayatta değil, inanca da müdahale etme hususunda ol-

dukça kararlıydı. Mûsâ’nın mucizelerini görünce iman eden sihirbazlara “*Ben size izin vermeden ona iman mı ettiniz? Bu, hiç şüphesiz şehirde, halkını oradan çıkarmak için kurduğunuz bir tuzaktır. Ama yakında (başınıza geleceklere) göreceksiniz! Mutlaka ellerinizi ve ayaklarınızı çaprazlama keseceğim, sonra da hepinizi asacağım!*” (7/Arâf, 123-124) diyen Firavun, kendisine Allah tarafından gönderilen elçiye “*Benden başkasını ilah olarak kabul edersen, seni kesinlikle zindanlıklardan ederim.*” (26/Şuarâ, 29) şeklinde tehditler savuruyordu. Her iki ayette de net olarak görülen şey, Firavun’un durum ne olursa olsun kendisine atf yapmadan hareket edememesidir. Mûsâ ve etrafındaki inananları her fırsatta aşağılayan guruh da liderleri Firavun’dan pek de farklı bir tutum sergilemiyordu: “*Onlara bir iyilik (bolluk) gelince, bu, bizim hakkımızdır, derler; eğer kendilerine bir fenalık gelirse Mûsâ ve onunla beraber olanları uğursuz sayarlardı. Bilesiniz ki, onlara gelen uğursuzluk Allah katındandır fakat onların çoğu bunu bilmezler*” (7/Arâf, 131)

Mûsâ’yı yalancı olmakla itham eden Firavun, etrafındaki topluluğa şöyle demişti: “*Ey ileri gelenler, ben sizin benden başka bir ilahınız olduğunu bilmiyorum. Ey Hâmân! Benim için bir ateş yakıp tuğla pişir de bana bir kule yap! Belki Mûsâ’nın ilâhına çıkar bakarım (!) Şüphesiz ben onun mutlaka yalancılardan olduğunu sanıyorum.*” (28/Kasas, 38; 40/Mümin, 36-37) Bu ayetlerin tamamı mezkûr Firavun tipinin kendisine fazlaca güvendiğini göstermektedir. Bununla beraber onun bu tepkilerinin tamamının sadece bu güdüye dayandığını söylemek de pek doğru değildir. Çünkü onun bu pervasız tehditlerinin ardında şüphesiz ki, elden çıkma riski bulunan siyasi erk de vardı. Ancak türlü türlü mucizelerle karşılaşmasına rağmen ömrünün son anına kadar Mûsâ’ya (a.s.) inanmayan Firavun, bu sefer gayet yerinde “ben”ini kullanacaktı; ama vakt oldukça çok geçti: “*Biz, İsrailoğullarını denizden geçirdik. Firavun ve askerleri zulmetmek ve saldırmak üzere onları takip etti. Nihayet (denizde) boğulma haline gelince, (Firavun:) “Gerçekten, İsrailoğullarının inandığı Tanrı’dan başka tanrı olmadığını ben de iman ettim. Ben de Müslümanlardanım!” dedi. Şimdi mi (iman ettin)! Halbuki daha önce isyan etmiş ve bozgunculardan olmuş-tun*” (10/Yûnus, 90-91)

Hız. Peygamber'i yalanlayan ve onun davasının düşmanı kesilen topluluğun peygamber düşüncesi-ne daha önce kısaca temas etmiştik. Burada ise in-karcıların, nebînin çevresindeki insanlara bakışları-na değinmek istiyoruz. Kendi konumunu kusursuz gören ve fiyaka/fiyatı kişiliğin önüne alan anlayışın mensupları, Hz. Peygamber'in çevresindeki insan-ları küçümseyerek şöyle demişlerdi: "*Aramızdan Allah'ın kendilerine lütf ve ihsanda bulunduğu kimseler de bunlar mı?*" (6/En'âm, 53) Aslına bakı-lırsa daha önceleri vazifelerini ifa eden nebîler de benzeri taleplerle karşılaşmışlardı. Örneğin Nûh'un (a.s.) kavmi şöyle diyordu: "*Bizden, basit görüşle hareket eden alt tabakamızdan başkasının sana uyduğunu görmüyoruz. Sizin bize karşı bir üstünlüğünüzü de görmüyoruz. Bilakis sizin ya-lancılar olduğunuzu düşünüyoruz.*" (11/Hûd, 27) Buradaki değer yargısının tamamıyla maddî olduğu son derece açıktır. Kavmi bir başka yerde ona şö-y-le seslenmişti: "*Sana düşük seviyeli kimseler tâbi olup dururken, biz sana iman eder miyiz hiç?*" (26/Şuarâ, 111) Bu son topluluğun talebi gayet açıktır: "*Çevrendekileri kovar/uzaklaştırırsan, biz senin yanında yer alacağız.*" Bu düşünce kasıtlı aristokrasinin kendine özgü din algısının bir mey-vesi olsa gerektir. Mezkûr talep ise net bir şekilde reddedilmiştir: "*Ben iman edenleri kovacak deği-lim; çünkü onlar Rablerine kavuşacaklardır. Fakat ben sizi, bilgisizce davranan bir topluluk olarak görüyorum. Ey kavimim! Ben onları kovarsam, be-ni Allah'tan (onun azabından) kim korur? Düşün-müyor musunuz?*" (11/Hûd, 29-30. Krş: 6/En'âm, 53; 26/Şuarâ, 114)

Değerlendirme ve Sonuç

İyi ve kötüyü belirleyen ölçütün artık insan olduğu ilk defa modern çağla beraber ve kitle iletişim va-sıtalarıyla geniş kitlelere duyurulmuştu. İşlerinin meşruiyetini sürekli olarak dine atf yaparak elde eden insanoglu ise bu durumda 'kendi'sinin farkına varmış, aklını daha işlevsel (?) kullanmanın yolla-rını aramıştı. En yüksek hedef ve değerlerinin bir ruhsal otorite tarafından belirlenmesine karşı çıka-rak, teoloji kadar kapsamlı olacak bir doktrini tü-müyle kendileri yaratmak için çalışmıştı.²¹ Vardığı nokta ise sadece daha çok insanı mağdur eden bir zulme erişmek oldu.

Her bir eylemi şekillendiren bir fikrî arka planın ol-duğu gerçektir. Modern insanın, bu kadar umarsız ve ben-merkezci yaşamasının ardında bulunan et-kenlerden biri de hiç şüphesiz dünyevileşmedir. Ancak dünyevileşmenin sadece ve mutlak anlamda modern çağla eşleştirilmesi de bazı problemleri be-raberinde getirmektedir. Çünkü daha Yunan düşün-cesinde insanı merkeze alarak hayatı anlamlandır-maya çalışan bir damarın olduğu fark edilmektedir. Örneğin "*İnsan her şeyin ölçüsüdür.*" diyen Prota-goras²² burada hatırlatılabilir.

Dinler açısından hadiseye bakıldığında ise, ismi dünyevileşme olmasa da, Allah'ın elçilerinin ve kutsal kitapların mücadele ettiği unsurların en önemlilerinden biri, insanın varlık gayesinden sapsmasıdır.

Dinler açısından hadiseye bakıldığında ise, ismi dünyevileşme olmasa da, Allah'ın elçilerinin ve kutsal kitapların mücadele ettiği unsurların en önemlilerinden biri, insanın varlık gayesinden sapsmasıdır. Bu sapmanın insanlık tarihi boyunca ismi şirk/küfür/inkâr iken, modern çağdaki isimlerinden birinin dünyevileşme olduğu rahatlıkla takdir edilebilecektir. Bu sapmanın öncüllerinin ve sonuçla-rının büyük oranda farklılaştığını söylemek ise çok güçtür. İsimle beraber değişen tek şey, daha global ölçekli olumsuzlukların daha kısa bir zamanda ve daha geniş kitlelerde yankı bulabilmesidir. Son tah-lilde ise aşkın ile kurulması gereken irtibat yitiril-diğinden, insan varlık gayesinden uzaklaşmaktadır.

Kur'ân'da da, insanın ait olduğu özden ayrılmasını ifade eden dünyevileşme ile ilişkilendirilebilecek birçok ayet bulunmaktadır. Ancak buradaki prob-lem, kavramın, ait olduğu sosyo kültürel çerçeve-den çok farklı bir zaman dilimine taşınmasının do-ğuracağı sıkıntılar ve ayetlerin ait olduğu bağlam-larının göz ardı edilmesidir. O yüzden, tarihsel ze-minden nispeten bağımsız tavırları içeren ayetlerin dünyevileşme bağlamında ele alınması daha doğru gözükmektedir. Zaten çalışmamızda da görülebile-ceği gibi, bazı hatalarına rağmen bu tür bir çaba in-sana bir fikir vermektedir. ■

dipnotlar

- ¹ Burada insan kelimesinin etimolojik kökeni akla gelebilir. Bu kelimenin, ünsiyet ile aynı kökten geldiği farz edilecekse, insan, varlık düzleminde rahat ilişki kurabilen bir canlı olarak tanımlanabilirken; nisyân kökü ile ilişkisi olduğu düşünülecekse, kökün iktizası gereğince unutmaya eylemi süreklilik arz eden bir canlı olarak konumu tespit edilecektir.
- ² Ali Şeriatî, *Medeniyet ve Modernizm*, İstanbul 2003, s. 27-28.
- ³ Immanuel Kant, *Perpetual Peace and Other Essays*, Indianapolis 1985, 2nd Edition, p. 33.
- ⁴ Aslına bakılırsa, John Hick'e göre modern zamana kadar 'özgürleşme', bireyin iç özgürlüğü olarak algılanmakta iken, bunun dışı yansıma biçimi ferdi yardım etme ameliyesinde (tasadduk) kendini göstermekteydi. (Ali Coşkun, *Mehdilik Fenomeni -Osmanlı Dönemi Dini Kurtuluş Hareketleri Üzerine Bir Din Bilimi Araştırması-*, İstanbul 2004, s. 136) Modern dönemde ise bu kavram, "ego dışında yer alan varlığın tamamı ve ebedi hayat dahil, herhangi bir şey ile ilgili hiçbir bir kaygı gütmenden canının istediği her şeyi yapma" şeklinde inşa edilmiştir.
- ⁵ Muhammad al-Naqib al-Attas, *Islam and Secularism*, Delhi 1984, p. 14; Ramazan Altıntaş, *Din ve Sekülerleşme*, İstanbul 2005, s. 41.
- ⁶ Harvey Cox, *The Secular City*, New York, 1990, p. 18.
- ⁷ Bryan R. Wilson, *Religion in Secular Society*, London 1966, p. xiv; Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul 2005, 6. Baskı, s. 560.
- ⁸ Attas da bu kavram ve türevlerinin Batı Hıristiyanlığının din deneyimleri ve dinî algılarının ürünü olduğunu belirtmektedir. (bkz: Attas, *Islam and Secularism*, p. 23)
- ⁹ Nuray Mert, *Laiiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış -Cumhuriyet Kurulurken Laik Düşünce-*, İstanbul 1994, s. 17.
- ¹⁰ Ancak genç Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki bazı din dersi kitaplarında, dinin hiçbir şekilde dünya işlerine karışmadığı özellikle vurgulanmıştır. Mesela bkz: Yusuf Ziya, *İslam Dini -Beşinci Sınıf Ders Kitabı-*, İstanbul 1927, s. 14 ve s. 16-18.
- ¹¹ Mustafa Tekin, *Kutsalın Serüveni -Modern ve Postmodern Süreçte Dinin Sosyolojik Açılım İmkânı-*, İstanbul 2003, s. 66.
- ¹² Nilüfer Göle, *Modern Mahrem -Medeniyet ve Örtünme-*, İstanbul 2004, 8. Baskı, s. 20-21.
- ¹³ Yasin Aktay, "Kavramsal Açından Modernizm ve Postmodernizme Bakmak", *Hece Düşüncede, Edebiyatta, Sanatta Modernizmden Postmodernizme Özel Sayısı*, Ankara 2008, sayı: 138-139-140, s. 8.
- ¹⁴ İlhami Güler, "Dünyanın Başına Gelen 'Derin Sapıklık': Dünyevileşme", *İslamiyat*, Ankara 2001, cilt: 4, sayı: 3, s. 40.
- ¹⁵ Biz bunu, İslam'ın birleştirilmesini öngördüğü her bir şeyin ayrı alanlara kategorize edilmesi veya kutsalın dünyevi hiçbir işe karıştırılmaması olarak ele alacağız.
- ¹⁶ Altıntaş da sekülerizmin çerçevesini "aydınlanmadan sonra gündeme gelen ve ilahi temelli her şeye meydan okuyup insanı merkeze alan, akıllı mutlaklaştırıcı ve aşkın'ı reddeden modern zamanlara ait bir düşünceler bütünü" olarak çizmektedir. Bkz: Ramazan Altıntaş, *Din ve Sekülerleşme*, İstanbul 2005, s. 42.
- ¹⁷ Bu tarz bir çalışma Firavun, Kârun ve Bel'am karakterleri üzerinden yapılmıştır. Bkz: Güler, agm, s. 43-45.
- ¹⁸ Cemil Meriç, *Kırk Ambar -I- Rûmuzu'l-Edeb*, 9. baskı İstanbul 2006, s. 358 ve A.mlf, *Işık Doğudan Gelir*, İstanbul 2008, s. 92.
- ¹⁹ Krş: 19/Meryem, 66; 23/Mü'minûn, 35, 82; 27/Neml, 67-68; 32/Secde, 10; 37/Sâffât, 16; 46/Ahkâf, 17; 50/Kâf, 3; 56/Vâkıa, 47-48)
- ²⁰ 10/Yûnus, 31; 23/Mü'minûn, 84-89; 29/Ankebût, 61, 63; 31/Lokmân, 25; 39/Zümer 38; 43/Zuhrûf, 9, 87.
- ²¹ Max Horkheimer, *Akıl Tutulması*, çev: Orhan Koçak, İstanbul 1994, 3. Basım, s. 63.
- ²² George Thomson, *İlk Filozoflar*, çev: Mehmet H. Doğan, İstanbul 1988, s. 380.